

Minden óra válhat villámmá, amit csak az szenved, panaszol és fél,
aki nem tudja megszűlni magát, aki ismétlést és feltámadást remél.
Te ne nyúzd ezt a harmonikát! Ahol a villám elér, a szövetek azonnal
elzsenednek, de haláluk előtt, abban a mérhetetlenül rövid pillanatban,
üzenetet küldenek az agyba: szeresd a tűz erejét! Az agy ezt az üzenetet
nem fejt meg. De a homlokodon vagy hátul a nyakszirt alatt kiütözik a bőrön
egy újabb vörös folt, olyan, mint az újszülötteken, amit gólyacsípésnek hívnak.

*

Válaszd el az érzéseidet másokétól, és válaszd el őket magadtól is! Vedd
őket a kezébe, mintha tárgyak volnának, amelyektől bármikor megválhatsz,
és ha mégsem tudsz, ha mégsem engednek, ajánld fel őket áldozatul
békétlen démonaidnak. De addig forgasd, ismerd meg őket! Ne a szemekkel,
az ujjaiddal nézz, az ujjaid hegyével, ahol még finom a bőr. Mindegy,
melyik városban tesz le a vonat, akár az is lehet, ahonnan elmenekülsz.
Élj vakon, és belül a villám fényében, mint aki már átlépett az idők kerekén!

Sárközi Máttyás

A „KEGYENC” ŐSBEMUTATÓJA PÁRIZSBAN

Naplórészlet

Illyés Gyula az 1960-as évek elején elővette gróf Teleki László történelmi szomorújátékát, a KEGYENC-et, amely a zsarnokságot kiszolgáló intellektuel problematikájáról szól. Átírta feszesebbé, előadhatóbbá, de üzenetén mit sem változtatott. Irodalmi körökben nyomban arról kezdtek el suttogni, hogy Caius Valentinianus alakja tulajdonképpen Kádárt jeleníti meg, Maximus pedig nem más, mint Aczél György. Az átírt színművet Aczél György nem engedte bemutatni. Illyés Gyula a Szerzői Jogvédő Hivatal hozzájárulása nélkül, francia fordításban vitette színpadra a KEGYENC-et, párizsi barátai segítségével. Emiatt megrovásban részesült, és egy ideig mellőzték. A művet később Magyarországon is bemutatták.

1965. október 31.

Megérkeztünk Münchenből a Gare de l'Estre. Törődötten. A hálókocsi nem ringatja, inkább ébren tartja az aludni vágyó utast. Márkus Annáéknál reggelizünk. Tőlük hívjuk fel Illyésüket. Flóra válaszol. „Gyula nagyon izgatottan várja a szerdai bemutatót, gyomorfekélye kiújult, rettentő ideges. A színházban már folyik a próba, menjetek oda, és nyugtassátok meg.”

A *Kegyenc* ősbemutatójára Georges Charaire a Vieux-Colombier színházat bérelte ki. Patinás hely, Jacques Copeau alapította, valaha Romain Rolland volt az önkéntes jegyszedője. Elég ócska épület. Nem olyan bohém tanyája, mint a londoni Royal Court Theatre,

amelynek a nézőtere alatt ötpercenként halad el halk morajjal a metró. A kasszában itt százéves mamuska ül, arca élénkpirosra festve. Kötöget. Molnár Ferenc szerint ha a pénztárosnő köt, az rossz jel, nem jön be a közönség. Az a jó, ha a sűgónő köt, hiszen akkor a színészek nélküle is fűjják a darabot.

A nézőtér kicsi, bordó falak derengenek, a kókuszszőnyeg rojtos. Dohos a Vieux-Colombier. A félhomályos folyosón Illyés siet elénk, francia módra, két oldalról csókolja meg anyámat. Ika van vele, meg Wessely Bandi, hajdani párizsi diáktársa, Wessely László Nantes-ban élő öccse, aki most alkalmi sofőr, szép autóján odaadón furikázza Illyéséket.

A színészek a darab közepén tartanak, nem nagyon tudják a szöveget. Két harsány fiatalember segít a szövegekönvből. Illyés az előttünk lévő sorba ül le, időnként hátrafordul, örül, hogy lám, anyám is itt van végre Párizsban. Meg-megszorítja a karját. Sűgva mondja: „Egy kukkot sem értek a saját szövegemből. Túl gyorsan beszélnek és túl szépen. Tegnap észrevettem, hogy három olyan mondat hangzik el, aminek az eredetijére nem emlékezem. Érdeklődtem Gara Lacinál, a nyersfordítónál, aztán Rousselot-nál, az átköltőnél, végül Charaire-nél, aki a szűnpadi átdolgozást végezte, de azt a három mondatot egyik sem vállalta magáénak. Kiderült, hogy Eudoxia császárné, Marie-Ange Dutheil, aki egyébként szép nő, majd meglátjátok az előadáson, túl rövidnek találta a szerepét, és megtoldatta a férjével, aki egyébként költő.”

Figyeljük a próbát, a kék szemű Olivier Lebaut atletikus ugrásait, a spanyol származású Serghe Lorca rekedtes hangját. Illyés újból hátrafordul:

– Tudjátok, ki ül itt előttünk? Paul Chaulot, költeményeim francia fordítója, továbbá a Belügyminisztérium főkönyvtárosa.

– Ávós? – kérdi anyám.

– Az. Francia ávós. Sok mindent elintézett már a magyaroknak. És egész jó költő. Szerepel a darabban.

– Szerepel?

– Egymondatos szerep, de ragaszkodik hozzá. Az a nyitómondat.

Hozánk lép egy markáns arcú, szűrke kordbársony kabátos férfi. Vége a felvonásnak. Georges Charaire rendező, költő, festőművész, szűnigazgató, a főszereplőnő, Kovács Veronika férje. Ő tervezte a díszleteket, a jelmezeket, a plakátot, ő bérelte ki a szűnházat. Nyomában vörös szakállú fiatalember közeleg, Boldizsár Iván fia, Miklós, aki most fő díszlettologató. Egyéves tanulmányúton van Párizsban. Illyés Ika rohan a szűnpadra, aranyoznia kell a trónszéket.

A próba folytatódik. Eunuch szolga hajlong a trónterem bejáratában, sötét pillantású, komor férfiú. Pierre Achac a neve, Montrealban jogot adott elő az egyetemen, de hirtelen elfogta a vágy a szűnpad iránt. Bármilyen kis szerepet elvállal. A négyéves kisfia mögöttünk ül, félrab gyerek, tágra nyílt szemmel csodálja a papát. Méltóságteljes léptekkel bejő Sidonius, rövid kardot hoz párnán. Beront Fulgentius, és törét Sidonius torkának szegezi. Heves monológ. Sidonius térdel a földön, majd harsogó nevetésben tör ki.

– Ez a jelenet még nem megy nevetés nélkül – magyarázza kissé gondterhelten Illyés –, ugyanis Sidonius tegnap megunta a hosszú monológot, és megnyalta a torkának szegezett tört.

A szűvegebe viszont sűrűn belesűlnek, pattognak a *merde*-ek. A szűnpadon megjelenik a főhősnő: Júlia, azaz Mme Charaire, Kovács Veronika. Kicsit beszédhibás, kiejtése enyhén budapesti, de hát ő a rendező felesége. És a magánéletben rokonszenves, mindig segítőkész hölgy.

Vége a próbának. Olivier Lebaut, úgy is mint III. Valentinianus, lejön a színpadról, vörös ing van rajta, a szeme kék, az arcán hosszú forradás. A *Kegyenc*: Alexis Nitzer cowboyfilmben állná meg a helyét, Illyés szerint római arcéle van. Boldizsár Miklós szolgáltatja majd magnóról a forradalmi tömeg zaját. „Azt fogják kiáltozni, hogy éljen Nagy Imre!” – mondja Illyés. Ez részéről persze csak fanyar humor.

Anyám rossz híreket hozott Budapestről, Flóra fülébe sugdossa ezeket. Illyés két frissen megjelent verse nem tetszik a Pártnak. Az egyiket antiszemitának tartják, a másikat búsmagyarnak. Pesten már köztudomású, hogy amikor Aczél György betiltotta a *Kegyenc* nemzeti színházi bemutatóját, megjegyezte: „Ez kérem három felvonás a zarnok-ságról.”

A másik rossz hír, hogy Illyés jó barátja, régi parasztpárti fegyvertársa, a forradalmi Nagy Imre-kormány minisztere: Farkas Ferenc haldoklik. Kórházba vitték, de már nem érdemes operálni. Mindezt egyelőre titokban kell tartani a bemutatóra készülők előtt, különben még rosszabbra fordulna a gyomorfekélye. S anyám ráadásul aprócska üveg bajor enciánpálinkát hozott neki a müncheni pályaudvar ajándékboltjából, ami nem éppen orvosság fekély ellen.

Megyünk ebédelni. Mennyi tükör van Párizsban! Tükrös kirakatok, boltbejárat melletti tükrök villannak. Mindenütt szembejövünk. Elöl Illyés: Tolnában született breton mackó, fején sötétkék barett, alóla rendetlenül lógnak ki ősz fürtjei. A szeme a szokott kedves, ravasz, tréfára váró. Nagy az orra. Flóra Ikába karol. Szép lány. Anyám csupa vastag tweed. Mellette én vagyok a társasághoz verődött hindu. A hátvéd Wessely. Barátságos kis vendéglőben kötünk ki. Croque monsieur-t eszünk, Illyés kagylókat szírpant, a boros-tejszínes levét is kihörböli. Fagylalt és krémkaramell az édesség. Illyés arra int, hogy maradjak meg magyarnak.

Irány Illyésék lakhelye, Georges Charaire műterme. A stúdió valamikor Gauguiné volt, a fölötte lévő meg Modiglianié. Wessely kocsija régi utcákon kanyarog, majd eléri a Rue de la Grande Chaumiere nyolcas számot. Az enyhe lejtőn ereszkedve a Grande Chaumiere festőakadémiát látjuk, falán az eddigi igazgatók névsora, márványba vésvé. Most Oszip Zadkin tanít itt.

Atelier Gauguin. Ócska lépcsőház, keskeny udvar néhány már levelét veszett fával. Újabb lépcsőház, Illyés a falépcsők fényes görceit dicséri. A műterem sötét és dohos. Olajkályha fűti, a mennyezetről bánatos villanykörte függ hosszú dróton. A festőállványon Charaire egyik bekeretezett és körül Picasso ihlette rajzocskákkal díszített versét láthatjuk, plakátméretben. Ika két félkész olajképe támaszkodik a falhoz, tíz csendéletet kell festenie, hogy felvegyék a Beaux Art-ra. Lábunk alatt poros szőnyeg, anyám szerint Gauguin óta nem volt lesöpörve, pedig szerdán ez lesz a trónszőnyeg a színházi előadáson.

Az ablak üvegéhez támasztva Paul Valéry szép fotóportréja néz rám, Charaire-nek dedikálva. A sötétbarna szekrényen gipsz férfifej, rajta aranypaszomántokkal ékes Napóleon-kalap. Illyés felpróbálja, remekül néz ki benne. A kalap utazik Magyarországra, Charaire hozzájárulása Illyés kalapgyűjteményéhez. A tihanyi tengerészsapkája mellé már csak ez hiányzott. Gyula bácsit nagyon érdeklí, amikor elmondom, hogy Churchill is gyűjtötte a tökfödőket.

Odakint csöpörögni kezd az eső. Olajat töltünk a kályhába. A műterem magasában galéria fut körbe, ott vannak az ágyak. A sarokban függönnyel takart sarok a fürdőszoba.

Szól a telefon. Gauguin műterme különös találkozó színhelye lesz. New Yorkból éppen Európába érkezett Kovács Imre, a Parasztpárt hajdani elnöke, akivel Illyés ti-

zenhét éve nem találkozhatott. Kovács Bécsben az öccsét láthatta viszont hosszú évek után, a kabátját neki adta, közben hirtelen betört a hideg, és alaposan megfázott. Szerencsére a náthája már múltófélben van, taxiba ül, és mindjárt itt lesz. Tíz perc múltán szól a csöngő. Kovács Imre magas, termetes, kefehajú, mint egy amerikai birkózó-edző.

Illyés vörösbort hoz, sósrudakat, a doboz lepottyan, a sósrudak szétszóródnak a földön, a házigazda összeszedi mindet, és elénk helyezi az asztalkára: – Vendégeknek azért még jó lesz...

Kovács az egyetlen valamirevaló karosszékebe ül, a házigazda a díványra szorul, én díványpárnán kucorgok a földön. Flóra asszony öltöget, a színdarab mellékszereplőinek a jelmezeit varrja. Műbőr öveket is. Már összeszurkálta az ujjait.

Kovács Imre arról beszél, hogy Afrikából kiszorultak a missziók, sok pénz szabadult fel, lehetne szerezni valamennyit a magyarországi protestáns egyházak részére. De hogyan juthatna el ez a pénz hozzájuk anélkül, hogy az állam lefölné? Érdekes, hogy a hazai állapotokról semmit sem kérdez, Illyés magánéletéről vagy írói terveiről sem, ehelyett az amerikai belpolitikáról kezd hosszú előadásba. Kennedy érdemeit próbálja kicsinyíteni („az afféle úri gyerek volt, Gyulám”), és „Dzsánszont” dicséri, mintha fizetnék érte. Fizetik is.

Csöngetnek. Karinthy Cini lép be. Kellemetlen. Két hét múlva Pesten arról fog feleségem, hogy látta Illyés Gyulát, Kovács Imrét és Sárközi Mártát, amint egy romantikus párizsi műteremben összeesküdtek. Illyés szívélyes, a padlót járt sósrudakat Cini elé tolja, Kovács rendíthetetlenül beszél Amerikáról, a házigazda most már nyitott szemmel alszik.

1965. november 2.

Este lesz a *Kegyenc* ősbemutatója. Bukás vagy siker? A szerzőt is ez a kérdés foglalkoztatja. Gauguin műtermében villamos a levegő. Anyám ebédre Újházi-tyúklevest főz. A vendégek: Illyésék, Sárköziék, Gara László, a költő Jean Roussetot egyetemista leánya, aki Illyés Ika barátnője, váratlan betoppanóként Csernus Tibor és felesége, Szilveszter Kati, és nem váratlanoként, a Londonból érkező Cs. Szabó László. A csirkét és a zöldséget mozgalmas, hangos párizsi piacon vásároltuk meg, Czitromné Márkus Anna segítségével. Vak arab árús kínált fokhagymát, egy bódésornyi rőfös kiabált. A hentesüzletben leforrázták és megfosztották tollaitól a jókora tyúkot. Kéteckkernyi nyersanyagot cipeltem haza, rossz leves nem lehet ennyi mindenféléből. Czitroméktól kölcsönkértünk egy nagy lábost.

Mivel a főzésben úgysem tudtam segíteni, rám hárult a feladat, hogy Csé Laci bácsit bekalauzoljam a Le Bourget repülőtérre. Másfél órányira van a városközponttól. Majdnem elkéstem. Csé már jött is kifelé, brit állampolgárként hamar végzett az útlevelellenőréssel meg a váomossal (nem úgy, mint hajdan Illyés!).

A buszban gratuláltam Csé hatvanadik születésnapjára. A levegőbe meredt, vastag lencsés szemüvege mögött pislantott egyet-kettőt, majd a szokásos magas hangfekvésű indítással szinte kiáltotta:

- A csatát megnyertem, öregem! A csatát megnyertem!
- Márminthogy?

– Ha egy magyar író megérte a hatvanadik születésnapját, nem esett a fejére bomba, nem akasztották fel, nem lett becstelen, és még ír is, az csatanyerés. Nem?

Az autóbusz méltóságáteljesen úszik előre a külvárosokon át. Csét a BBC rádió csak villámriportra küldte. Este megnézheti az Illyés-bemutatót, másnap reggel egy kávé-

házban megírja a beszámolóját, és már repül is vissza. A beszámolónak pedig Cs. Szabó-i stílusban kell íródnia, óriási ismeretanyaggal a színdarab által megjelenített korról, gróf Teleki Lászlóról, a francia színházművészetről, a zarnokság összefoglaló történetéről. Körmondatokban. Három hosszú mondat, majd egy frappánsan rövid – ez a Cs. Szabó-féle recept.

Már forr az Újházi-leves, finom az illata. Illyés nagy szeretettel üdvözli Csét. Születésnapja alkalmából pohárnyi vörösborral köszönti fel „a magyar parasztkormány” nevében. Előkerül bársonnyal bélelt dobozából az aranyozott babérkoszorú, amit Illyés néhány napja kapott a knokkei költőfesztiválon. Előlépett egy Fülöp-szigeteki poéta, és fejére helyezte a koszorút. Illyés csak annyit morgott franciául: „Inkább még egy kis hajtat rakott volna a fejemre.” A koszorú fémlevelei szúrnak. Illyés azonban most az ünnepelt fejét illeti vele. Csé meg van hatva.

Az előadás baj nélkül lezajlott. Még Gara is statisztált, római katona volt, tógában. Kicsi, csúnya római légios. Senki sem sült bele a veretes mondatokba. Kovács Veronika királynői volt és enyhén pösze, a közönség tapsolt. Az első sorban ott ült Csé, a filozófus Gabriel Marcel és Auer Pál, a kommunista hatalomátvétel elől emigrált hajdani párizsi magyar követ, mellette a rendszer kegyeltje, Karinthy Cini. Hátrább Illyés ifjúkori francia költőbarátai, továbbá Flóra, Ika meg mi. Rousselot, Frénaud, Chaulet és Charaire az est befejezéseként a legközelebbi kocsmába hívták meg a szerzőt. Sűrű vörösborozás, hátba veregetés és hangos tréfálgatás közepette vigadtak. Illyés néhány órára még a hazai gondjait is elfeledte. Talán így borozna hetente e kompániával, ha 1926-ban nem tért volna vissza Magyarországra. De másként szólna akkor a XX. századi magyar irodalomtörténet.

Miskolczy Ambrus

MIRCEA ELIADE „NÉPHIMNUSZ”-A

A BÁRÁNYKA

*Havas csúcsától,
menny kapujától
völgyi vidékre
jő, jődögél le
három kis pásztor
ki-ki falkástól.
Köztük egy moldvai,
vala egy vrancai
s egy odaáti
magyarországi.
Ezzel a vrancai*